

[w:] A. Nitzske (red.), *Naturalnie neutralna. Polityka zagraniczna Konfederacji Szwajcarskiej w XXI wieku*. Kraków 2014.

Liechtenstein wobec Szwajcarii. Konieczność czy związek z rozsądkiem?

Krzysztof Koźbiał

Uniwersytet Jagielloński

Polityczna mapa Starego Kontynentu wykazuje wiele cech charakterystycznych. Jedną z nich jest istnienie kilku organizmów państwowych o bardzo niewielkich rozmiarach i niewielkiej liczbie ludności, mało tego, są one „jednymi z najstarszych organizmów”¹ w tej części świata. Państwa te przetrwały do czasów współczesnych, są równoprawnymi członkami społeczności międzynarodowej, uczestnicząc od pewnego czasu coraz aktywniej w stosunkach międzynarodowych.

Przykładem z tej grupy państw, zwanych najczęściej minipaństwami lub mikro-państwami, jest Księstwo Liechtensteinu, położone u stóp Alp Retyckich. Zajmuje powierzchnię 160,5 km², liczba jego mieszkańców wynosi (wg stanu z 31 grudnia 2012 r.) nieco ponad 36,8 tysięcy². Liechtenstein wykazuje typowe cechy mikro-państwa także pod innymi względami. Zaliczam do nich stosunkowo bliskie powiązania polityczne i gospodarcze z jednym z sąsiadów, korzystanie z pośrednictwa i pomocy dyplomatycznej państw sąsiednich, brak własnych sił obronnych, wreszcie stosunkowo późne członkostwo w organizacjach międzynarodowych, także o charakterze integracyjnym³.

Liechtenstein, sąsiadujący z dwoma państwami, był do końca I wojny światowej blisko związany z Austrią. Po zakończeniu konfliktu dokonał reorientacji poli-

¹ S. T. Stępnicki, *San Marino w stosunkach międzynarodowych*. Warszawa 2010, s. 14.

² *Bevölkerungsstatistik. Vorläufige Ergebnisse 31. Dezember 2012*, Vaduz 2013, s. 3.

³ Na tym tle Księstwo można określić jako swoistego prekursora gdyż spośród europejskich mikro-państw (Andora, Monako, San Marino, Watykan) państwo to najwcześniej zostało członkiem Rady Europy, ONZ, EFTA, EOG czy też WTO. Dokładne daty przystąpienia tychże państw do w/w ugrupowań zob.: K. Koźbiał, *Europejskie mikro-państwa w procesie integracji europejskiej. Przykład Liechtensteinu*. [w:] P. Czubik, Z. Mach (red.), *Hereditas mercaturae. Księga pamiątkowa dedykowana świętej pamięci profesorowi Stanisławowi Miklaszewskiemu*. Kraków 2012, s. 15, tabela nr 2.

tyki zewnętrznej, kierując swe zainteresowania w stronę Berna. Taki stan rzeczy obowiązuje obecnie. Czy jest to związek z rozsądku czy też konieczność? Jak wygląda ocena powiązań obu państw w 2013 r. – w 90-tą rocznicę podpisania układu o unii celnej, bodaj najważniejszego porozumienia wiążącego oba państwa?

1. Związki Liechtensteinu z sąsiadami przed 1918 r.

Księstwo Liechtensteinu w obecnych granicach ukształtowało się na początku XVIII stulecia, sąsiadując z imperium habsburskim i Konfederacją Szwajcarską. Potwierdzeniem jego niezależności na arenie międzynarodowej było włączenie – na pełnoprawnych zasadach – w skład utworzonego przez Napoleona w 1806 r. Związku Reńskiego.

Początkowo Księstwo prowadziło w miarę niezależny byt, lecz o jego polityce zdecydowały powiązania panującego rodu ze wschodnim sąsiadem. Ród Liechtensteinów pochodził z okolic Wiednia, nie było więc nic zaskakującego w fakcie, iż jego przedstawiciele wiązali swe kariery z Austrią, np. w służbie militarnej czy dyplomatycznej⁴. Książęta nie przebywali w swych włościach, lecz w Wiedniu lub na południowych Morawach.

Z czasem powiązania z Austrią przybrały postać umów dwustronnych. W 1852 r. podpisano układ celny korzystny dla minipaństwa, gdyż dochody będące jego pochodną stanowiły przez długi czas podstawę budżetu Księstwa. Od 1880 r. dyplomacja habsburska reprezentowała Vaduz na arenie międzynarodowej, sądy austriackie stanowiły z kolei instancję odwoławczą dla sądów pod Alpami Retyckimi⁵.

Bliskie układy z Wiedniem nie przetrwały próby czasu. Osłabione i ostatecznie pokonane w czasie I wojny światowej Austro-Węgry przestały być atrakcyjnym protektorem dla Liechtensteinu. Wtedy też dał znać o sobie ruch domagający się zmniejszenia wpływów austriackich w Księstwie⁶. O zerwaniu z Wiedniem zdecy-

⁴ A. Jureczko, E. Wac, *Historia Liechtensteinu*. [w:] J. Łaptos, *Historia małych krajów Europy. Andora, Liechtenstein, Luksemburg, Malta, Monako, San Marino*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2002, s. 75-77.

⁵ K. Koźbial, *Między Wiedniem a Bernem. Dylematy polityki zagranicznej Liechtensteinu po 1918 r.* [w:] A. Nowakowski, S. Drozd (red.), *Z tradycji prawa w Polsce. Uwarunkowania prawne w kulturze fizycznej*, Rzeszów 2010, s. 198-199. W Księstwie obowiązywała także waluta austriacka.

⁶ Lansowano wówczas hasło „Liechtenstein dla obywateli Liechtensteinu” co związane było z faktem sprawowania faktycznych rządów przez Austriaków nominowanych na tzw. zarządcę kraju (odpowiadającego w praktyce stanowisku premiera). Na czele ruchu, z czasem wyraźnie prohelweckiego stanął wykształcony w Helwecji dr praw Wilhelm Beck. W 1918 r. organizował on Christlich-sozialę Volkspartei, jedno z dwóch powstałych wówczas ugrupowań politycznych.

dowały również względy natury ekonomicznej. W miarę trwania wojny pogarszały się warunki aprowizacyjne pod Alpami Retyckimi, zauważalna była rosnąca inflacja, już w 1915 r. niezbędne towary sprowadzano ze Szwajcarii. Oprócz powiązań celnych w roku 1919 zerwano umowę pocztową. Większość społeczeństwa wydawała się przekonano co do konieczności zmian w zakresie polityki zagranicznej. Ludzie pozostający bez pracy szukali sezonowego zatrudnienia właśnie w Helwecji, a nie – jak przed wojną – w Vorarlbergu bądź w Tyrolu.

Wspomniane powiązania z Austrią nie oznaczały, iż drugi z sąsiadów był dla Liechtensteinu całkowicie obcy. Najstarszym rodzajem związków obu państw była zależność Liechtensteinu pod względem administracji kościelnej. Do 1997 r., kiedy to utworzono arcybiskupstwo obejmujące swoim zasięgiem tylko obszar minipaństwa, był on podległy biskupstwu z siedzibą w Chur⁷.

W XIX stuleciu stopniowo rodziły się coraz bliższe kontakty z Helwecją. Początkowo miały one charakter umów nie z władzami federalnymi, lecz z kantonalnymi⁸. Dotyczyły one najczęściej spraw w najwyższym stopniu użytecznych po obu stronach granicy na Renie. Przykładowo podpisywano umowy dotyczące swobody miejsca zamieszkania (1821 r. – umowa z Graubünden, 1835 r. – umowa z St. Gallen) czy korekty Renu (1837 r. – umowa z kantonem St. Gallen)⁹. Pierwsze porozumienie z całą Konfederacją zostało podpisane w 1838 r., dotyczyło wolności w zakresie miejsca zamieszkania¹⁰. Na przełomie lat 60. i 70. XIX w. zdecydowano o budowie trzech mostów na Renie¹¹. Świadczyło to o potrzebie intensyfikacji kontaktów. Wreszcie w 1874 r. zawarto porozumienie dotyczące swobody osiedlania się obywateli, a 12 lat później personel medyczny po obu stronach granicy zyskał możliwość wykonywania zawodu w obu państwach¹².

Zarysowująca się współpraca z Bernem nie wykraczała wówczas poza kontakty charakteryzujące dwa sąsiadujące z sobą kraje. Głębsze związki pojawiły się po 1918 r. Liechtenstein był w tym szczęśliwym położeniu, iż w przeciwieństwie do np. Mona-

⁷ Szerzej na ten temat zob.: K. Biedermann, *Das Dekanat Liechtenstein 1970 bis 1997. Eine Chronik des kirchlichen Lebens*, Vaduz 2000.

⁸ Tak wówczas jak i obecnie Liechtenstein graniczył z kantonami St. Gallen i Graubünden.

⁹ D. J. Niedermann, *Verhältnis der Schweiz zu Liechtenstein*. [w:] A. Riklin, H. Haug, H. Ch. Binswanger (red.), *Handbuch der schweizerischen Aussenpolitik*, Bern-Stuttgart 1975, s. 904-905.

¹⁰ G. Batliner, *Die völkerrechtlichen und politischen Beziehungen zwischen Fürstentum Liechtenstein und der Schweizerischen Eidgenossenschaft* (Liechtenstein Politische Schriften nr 2), Vaduz 1973, s. 24.

¹¹ K. Kozbial, *Między Wiedniem...*, op. cit., s. 210. Mosty stanowiły także fragment systemu zabezpieczenia przed częstymi powodziąmi.

¹² G. Batliner, op. cit., s. 25-26.

ko czy San Marino posiadał nie tylko jednego sąsiada. W związku z tym Vaduz mogło dokonać reorientacji polityki zagranicznej i związać się ze Szwajcarią. Dokonało się to w ciągu zaledwie kilku powojennych lat.

2. Nawiązanie ścisłych związków ze Szwajcarią w latach 1919-23

Nawiązanie ściślejszych związków między Vaduz i Bernem należy rozpatrywać zarówno w kategoriach gospodarczych jak i politycznych. W opinii autora przeważały jednak czynniki gospodarcze: podalpejskie minipaństwo potrzebowało wiarygodnego partnera, który mógł zapewnić stabilność ekonomicznego bytu. Decyzje dotyczące powiązań w zakresie ceł i waluty okazały się kluczowe, gdyż miały znaczenie długookresowe.

Chronologicznie pierwsze porozumienie między Bernem i Vaduz dotyczyło reprezentowania minipaństwa na arenie międzynarodowej przez dyplomację helwecką. Było to konsekwencją zerwania analogicznych porozumień z Wiedniem i chęci obecności na arenie międzynarodowej. Odpowiednie porozumienie nawiązano poprzez wymianę not¹³. Księstwo „zlecało” Helwecji reprezentowanie swoich interesów wszędzie tam, gdzie nie posiadało swoich przedstawicielstw¹⁴. Nie oznaczało to, iż Berno wykonywało zadania polityki zagranicznej zamiast Vaduz, bowiem uprawnienia te były ograniczone. Delegacje reprezentujące Księstwo w dalszym ciągu mogły występować na arenie międzynarodowej, jeżeli władze w Vaduz wyraziły taką wolę. Całkowita niezależność cechowała sprawy konsularne¹⁵. Każde państwo chcące posiadać swego reprezentanta w Księstwie musiało uzyskać zgodę Vaduz. Liechtenstein w zasadzie w każdym momencie mógł wypowiedzieć umowę z Bernem, co dobitnie świadczyło, iż był państwem w praktyce niezależnym od zachodniego sąsiada.

Wspomniane porozumienie ze Szwajcarią było dla Liechtensteinu wygodne i w dużym stopniu podyktowane względami natury ekonomicznej, gdyż utrzymanie własnych przedstawicielstw w wielu miejscach byłoby istotnym obciążeniem dla budżetu. Z drugiej strony, nie stanowiło obciążenia dla Szwajcarów, ponieważ liczba obywateli Liechtensteinu poza granicami była niska.

¹³ P. Raton, *Liechtenstein. Staat und Geschichte*, Vaduz 1969, s. 83.

¹⁴ Z racji stosunkowo szczupłych zasobów finansowych Liechtenstein posiadał poselstwa jedynie w Bernie, Wiedniu i w Pradze. Uzasadnieniem dla istnienia tego ostatniego był fakt, że po powstaniu państwa czechosłowackiego w 1918 r. znaczna część majątków rodziny książęcej znajdowała się właśnie w tym państwie. Największe z nich zlokalizowane były na południowych Morawach w okolicach obecnych miejscowości Lednice, Valtice i Mikułov.

¹⁵ A. Jureczko, E. Wac, *op. cit.*, s. 113.

W listopadzie 1920 r. oba kraje zawarły układ pocztowy¹⁶. Była to konsekwencja rozwiązania podobnego porozumienia z Austrią. Także i ta umowa odgrywała istotną rolę w polityce Księstwa, którego znaczki pocztowe już wówczas uchodziły za rarytas dla kolekcjonerów. Układ zawarto „w duchu starosąsiedzkiej przyjaźni” i wykazywał wiele podobieństw do późniejszego układu celnego. Liechtenstein zobowiązał się do przyjęcia w zakresie objętym porozumieniem odpowiednich przepisów prawnych, lecz nie miał wpływu na ich stanowanie. Urzędy pocztowe były placówkami Księstwa, ale administrowała nimi Szwajcaria (pracownicy urzędów rekrutowali się z miejscowej ludności), w mini- państwie obowiązywała wyłączność używania swoich znaczków na jego terytorium¹⁷. Opłaty pocztowe były równe opłatom w Szwajcarii. Druk znaczków odbywał się w Szwajcarii (w wyjątkowych przypadkach w innych miejscach) na koszt Księstwa. W sensie administracyjnym urzędy pocztowe w analizowanym państwie podlegały kantonowi St. Gallen i dyrekcji tamtejszej poczty. Co miesiąc dokonywano podsumowania zysków i strat związanych z funkcjonowaniem poczty. Liechtenstein poniósł straty tylko w 1921 r., w latach następnych bilans zamknął się zyskiem¹⁸.

Kolejnym wyrazem powiązań obu państw stało się przyjęcie franka szwajcarskiego jako waluty Księstwa. W 1920 r. frank szwajcarski został wprowadzony jako waluta do prawodawstwa mikro państwa, w tej walucie pobierano opłaty, obliczano podatki i kary¹⁹. Była to decyzja wymuszona trudnym położeniem ekonomicznym Liechtensteinu, ale z pewnością została pozytywnie przyjęta przez mieszkańców tego państwa, bowiem jeszcze w czasie wojny waluta ta była powszechnie stosowana w obiegu – jako solidny, godny zaufania środek płatniczy, nie tracący wartości z dnia na dzień (jak austriacka korona). Z czasem zaczęto ją stosować przy wypłaceniu plac i do obliczania budżetu państwa.

¹⁶ *Übereinkommen zwischen der Fürstlich Liechtensteinischen Regierung und dem Schweizerischen Bundesrat betreffend die Besorgung des Post-, Telegraphen- und Telephondienstes im Fürstentum Liechtenstein durch die schweizerische Postverwaltung und schweizerische Telegraphen- und Telephonverwaltung*. „Liechtensteinisches Landesgesetzblatt” (dalej: LLGB) 1922, nr 8.

¹⁷ Szwajcarskie znaczki mogły być używane w Liechtensteinie wyłącznie wtedy gdyby zabrakło znaczków Księstwa. Szerzej na temat układu pocztowego zob. również: D. J. Niedermann, *Liechtenstein und die Schweiz. Eine völkerrechtliche Untersuchung* (Liechtenstein Politische Schriften nr 5), Vaduz 1976, s. 111.120.

¹⁸ K. Koźbial, *Między Wiedniem...*, *op. cit.*, s. 214.

¹⁹ P. Raton, *op. cit.*, s. 79.

Frank jako oficjalny środek płatniczy został wprowadzony ustawą z 26 maja 1924 r.²⁰ Było to rozstrzygnięcie jednostronne, nie konsultowane z zachodnim sąsiadem. Ustawodawca określił tę walutę w następujący sposób: „frank szwajcarski jako frank Liechtensteinu”²¹. W praktyce określenie to nigdy nie było jednak stosowane. Dwustronną umowę dotyczącą unii walutowej zawarto dopiero poprzez tzw. układ walutowy z 19 czerwca 1980 r.²² Na jego mocy Księstwo nie mogło emitować własnych banknotów, lecz w porozumieniu ze szwajcarskim Departamentem Finansów, mogło wybijać własne monety. Najczęściej były to monety okolicznościowe, posiadające sporą wartość na rynkach kolekcjonerskich.

Dopełnieniem związków Vaduz i Berna był układ celny z 1923 r. Oceniając praktyczne znaczenie porozumień, właśnie porozumienie celne wydaje się najistotniejszym. Zawarto je w Bernie 29 marca 1923 r., weszło w życie z dniem 1 stycznia roku następnego. Propozycja rozmów na temat powiązań celnych wyszła z Vaduz i początkowo nie wywoływała przesadnego zainteresowania w Helwecji, gdzie podkreślano przede wszystkim niedogodności wynikające z potrzeby przesunięcia granicy celnej z linii Renu. Uznawano, że nową granicę będzie trudniej kontrolować i w celu zachowania skuteczności konieczne będzie rozszerzenie służb celnych. Porozumienie jednak zawarto, co było niewątpliwym sukcesem Liechtensteinu.

Na mocy układu²³ Liechtenstein został włączony do szwajcarskiego obszaru celnego, co precyzował artykuł 1. Prawodawstwo dotyczące spraw celnych, także układy międzynarodowe zawierane przez Berno, było odtąd obowiązujące również pod Alpami Retyckimi. Według zapisów układu Księstwo nie mogło zawierać samodzielnych porozumień celnych z państwami trzecimi tak długo, jak obowiązywało je porozumienie z Helwecją. Szwajcaria przejmowała wreszcie ochronę celną sąsiada na granicy z Austrią. Jeśli chodzi o stosowanie przepisów prawnych to, według art. 6 układu, Liechtensteinowi przysługiwały takie prawa jak szwajcarskim kantonom. Umowę zawarto na pięć lat z możliwością przedłużenia, pod warunkiem że żadna ze stron nie wypowie jej rok przed upływem tej daty (art. 41). Okres wypowiedzenia układu obecnie także wynosi jeden rok.

²⁰ *Gesetz vom 26. Mai 1924 betreffend die Einführung der Frankenwährung vom 26. Mai 1924*. „LLGB” 1924, nr 8.

²¹ *Ibidem*, art. 1. W oryginale: „Schweizerfranken als Liechtensteiner Franken”.

²² *Währungsvertrag zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und der Schweizerischen Eidgenossenschaft*. „LLGB” 1981, nr 52.

²³ *Vertrag vom 29. März 1923 zwischen der Schweiz und Liechtenstein über den Anschluss des Fürstentums Liechtenstein an das schweizerische Zollgebiet*. „LLGB” 1923, nr 24.

Z tytułu umowy minipaństwo otrzymywało określoną rocznie kwotę, początkowo było to 150 tys. franków, później suma ta została powiększona. Nie ulega wątpliwości, iż układ celny była dla Vaduz korzystny pod względem ekonomicznym. Partner którego wybrano był wiarygodny i zapewniał stabilność dochodów celnych.

Układ z 1923 r. dotyczył kwestii gospodarczych. Jego uzupełnieniem była umowa dotycząca zniesienia kontroli policyjnej. Zawarto ją 28 grudnia 1923 r. Helweci zgodzili się na zniesienie kontroli policyjnej na granicy, w zamian za co Vaduz musiało zaakceptować szwajcarskie przepisy o pobycie czy osiedlaniu się cudzoziemców²⁴. Powodem tego zastrzeżenia były obawy dotyczące ewentualnego napływu cudzoziemców w zauważalnie dużej liczbie, co mogłoby prowadzić do perturbacji np. na rynku pracy. Na wszelki wypadek Helwecja zastrzegła sobie możliwość wprowadzenia kontroli granicznych²⁵.

Jak zauważa D. Beattie „nowe partnerstwo przyniosło Liechtensteinowi duże korzyści. Dało krajowi stabilne ramy, w których mógł on, poprzez własne starania, ponownie stanąć na nogi”²⁶. Jeśli chodzi o interesy Szwajcarii, to z pewnością wiązały się one z chęcią stabilizacji obszaru sąsiada niewielkiego, lecz oddzielającego ją częściowo od Austrii. Dla Liechtensteinu porozumienia podpisane z Bernem w latach 1919-1923 stanowiły podstawę dalszego rozwoju, tak ekonomicznego jak i politycznego. Związki te przetrwały do czasów współczesnych, choć w pewnych zakresach były dostosowywane do zmieniającej się rzeczywistości.

3. Dalsze umowy i udział obu państw w procesie integracji europejskiej

Porozumienia nawiązane po zakończeniu I wojny światowej bez wątpienia wpłynęły na dalszy rozwój Księstwa. Kontakty z zachodnim sąsiadem nie tylko podtrzymywano, ale i pogłębiano, o czym świadczą kolejne – liczne – umowy z wielu dziedzin życia.

Dotyczyły one m.in. wolności związanych z przepływem osób. W 1941 r. wprowadzono w Księstwie takie rozwiązanie dla obywateli helweckich; byli oni pod tym względem uprzywilejowani (w stosunku do obywateli innych państw) przez kolejne

²⁴ A. Jureczko, E. Wac, *op. cit.*, s. 117; D. J. Niedermann, *Liechtenstein und...*, *op. cit.*, s. 124-129.

²⁵ W praktyce zostały one przywrócone w czasie II wojny światowej. Były one przeprowadzane nie przez władze celne czy policyjne lecz wojskowe.

²⁶ D. Beattie, *Liechtenstein. Geschichte & Gegenwart*, Triesen 2005, s. 62.

40 lat²⁷. Obecnie ich pozycja jest taka sama jak obywateli państw Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG).

Powodowało to, iż Szwajcarzy osiedlali się w Liechtensteinie stosunkowo często. W konsekwencji obecnie stanowią największą grupę wśród obcokrajowców pod Alpami Retyckimi. Według danych z 30 czerwca 2012 r. w Księstwie mieszkało ogółem 12 211 obcokrajowców, z czego Szwajcarów 3 578²⁸. Tym samym obywatele Helwecji stanowili 29,3% wszystkich obcokrajowców w Księstwie, a jednocześnie prawie 9,8% mieszkańców minipaństwa. Zjawisko to dostrzegalne jest także po drugiej stronie Renu, ponieważ Liechtensteinczycy są także mocno reprezentowani w Helwecji. Spośród 3 401 obywateli tego państwa zamieszkałych w 2010 r. poza granicami Księstwa, 1 686 (prawie 49,6%) osiadło w Szwajcarii²⁹. Liczby te dobitnie świadczą, iż powiązania Vaduz i Berna nie dotyczyły jedynie władz czy kręgów gospodarczych, ale także obywateli korzystających z możliwości osiedlania się za granicą.

Poprzez związek celny z sąsiadem Liechtenstein został także pośrednio włączony w procesy integracyjne, zachodzące na Starym Kontynencie ze szczególną intensywnością po II wojnie światowej. W 1960 r. w nowoutworzonym Europejskim Stowarzyszeniu Wolnego Handlu (EFTA) Szwajcaria znalazła się jako państwo założycielskie. Liechtenstein był objęty postanowieniami specjalnego protokołu Konwencji o EFTA³⁰. Z kolei kiedy Szwajcarzy podpisali z Europejską Wspólnotą Gospodarczą (EWG) umowę o wolnym handlu (1972), obowiązywała ona także na terytorium Księstwa. Była o tyle istotna, że umożliwiawała towarom z Liechtensteinu dostęp do rynku krajów członkowskich EWG bez ceł³¹.

Kolejne kroki integracyjne były już dowodem na niezależność decyzji Vaduz. W 1991 r. Księstwo zostało pełnoprawnym członkiem EFTA. W latach następnych dzięki decyzji wyrażonej przez społeczeństwo w dwóch referendach, Liechtenstein

²⁷ K. Koźbiał, *Liechtenstein państwem migrantów*. [w:] M. Buchowski, J. Schmidt (red.), *Imigranci: między integracją a izolacją*. Poznań 2012, s. 79.

²⁸ *Bevölkerungsstatistik 30. Juni 2012*. Vaduz 2012, ss. 12, 15-16. Obcokrajowcy stanowili dokładnie 1/3 ludności państwa. Warto jednak zaznaczyć, że także Szwajcarzy – jak i inni obcokrajowcy w Księstwie – nie posiadają praw wyborczych.

²⁹ W. Marxer, S. Sele, *Auslandswahlrecht – Pro und Contra sowie Einstellungen Liechtensteiner Staatsangehöriger im Ausland* (Arbeitspapiere Liechtenstein – Institut, nr 38). Benden 2012, ss. 13-14.

³⁰ Szerzej na temat utworzenia EFTA zob.: R. Ławniczak, *EFTA a integracja Europy Zachodniej*. Poznań 1971.

³¹ K. Koźbiał, *Europejskie mikropaństwa...*, *op. cit.*, s. 21.

został włączony (od 1995 r.) do EOG. Społeczeństwo mikropaństwa podjęło taką decyzję mimo negatywnego wyniku podobnego głosowania w Szwajcarii³².

W ocenie autora był to w pewnym sensie punkt zwrotny w stosunkach obu państw. Od 1995 r. Liechtenstein, w przeciwieństwie do swego sąsiada, jest członkiem EOG. Pod względem zaangażowania w proces integracji kontynentu Księstwo znalazło się przynajmniej krok dalej od Helwecji, będąc zobowiązanym także do akceptacji prawnych rozwiązań Unii Europejskiej w wielu dziedzinach życia. Od tego momentu Vaduz *de facto* nie jest już skazane na długotrwałą kooperację z Bernem, gdyż teoretyczną alternatywę stanowić może pogłębienie zaangażowania w procesy integracyjne. Jak dotąd rząd w Vaduz nie rozważa tego scenariusza, co nie oznacza, iż należy go całkowicie wykluczyć.

Warto dodać, iż brak wejścia Szwajcarii do EOG spowodował konieczność wzajemnych dostosowań układu celnego z Liechtensteinem. Najistotniejsza ze zmian polegała na przyznaniu pierwszeństwa – na obszarze Księstwa – prawu EOG nad szwajcarskim prawem federalnym przy sprowadzaniu produktów pochodzących z państw członkowskich EOG³³. Wspólnym krokiem była decyzja dotycząca udziału w strefie Schengen. Szwajcaria jest jej członkiem od 2008, Liechtenstein od 2011 r.

Liechtenstein i Szwajcaria połączone są także innymi, licznymi umowami dotyczącymi różnych dziedzin. Wśród nich można wymienić m.in.: układ o postępowaniu policyjnym wobec cudzoziemców z 1963 r. czy układ patentowy z 1978 r. (dotyczący jednolitej ochrony patentów w obu krajach)³⁴. Od 1995 r. oba państwa stanowią także jeden obszar podatku VAT³⁵. Również i to rozwiązanie należy tłumaczyć przede wszystkim względami praktycznymi, stanowiącymi pochodną porozumienia celnego.

Swoistą ciekawostką może natomiast stanowić fakt, iż obwieszczenie szwajcarskich przepisów prawa, stosowanych także w Liechtensteinie na podstawie licznych umów, następuje dopiero na mocy porozumienia z 1996 r.³⁶ Wcześniejsze akty prawa nie były zatem publikowane pod Alpami Retyckimi, mimo że tam

³² *Ibidem*, s. 22.

³³ K. Friese, *Die europäischen Mikrostaaten und ihre Integration in die Europäische Union. Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino und Vatikanstadt auf dem Weg in die EU*, Berlin 2011, s. 209-210. W praktyce celnicy szwajcarscy musieli stosować właśnie prawo EOG.

³⁴ *Ibidem*, s. 214-215.

³⁵ *Vertrag zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und der Schweizerischen Eidgenossenschaft betreffend die Mehrwertsteuer im Fürstentum Liechtenstein*. „LLGB” 1995, nr 30.

³⁶ *Gesetz vom 20. Juni 1996 über die Kundmachung der in Liechtenstein anwendbaren Schweizerischen Rechtsvorschriften*. „LLGB” 1996, nr 122.

Ilustracja 1. Znaczek pocztowy wydany przez Liechtenstein z okazji 90 rocznicy układu celnego ze Szwajcarią.

Źródło: [http://www.philatelie.li/no_cache/webseite/ausgabeinformationen/ausgaben/ausgaben-2013/detailansicht.html?tx_lipostamp_pi1\[detailUId\]=212](http://www.philatelie.li/no_cache/webseite/ausgabeinformationen/ausgaben/ausgaben-2013/detailansicht.html?tx_lipostamp_pi1[detailUId]=212)

obowiązywały. Akty prawne, które znajdują zastosowanie w szczególności w Księstwie są publikowane w miejscowym Dzienniku Urzędowym w formie uproszczonej. Po wejściu w życie odpowiednich rozwiązań szwajcarskich ogłasza się je najpóźniej do roku.

Wszystkie te umowy wyraźnie wskazują zatem, iż oceniając stopień kooperacji między Szwajcarią i Liechtensteinem, należy podkreślić że powiązania sięgają tak daleko, jak ma to miejsce najczęściej w przypadku innych europejskich mikropaństw. Nie zmienia to faktu, iż współpraca Liechtensteinu z zachodnim sąsiadem nie odbiera podalpejskiemu Księstwu atrybutów samodzielności. Wszystkie porozumienia można bowiem, z odpowiednim wyprzedzeniem, wypowiedzieć. Nic jednak nie wskazuje, aby miało to nastąpić w najbliższym czasie.

Stosunki te należy traktować jako specjalne i uprzywilejowane. Stroną przeważającą wydaje się być Szwajcaria, dysponująca elementem rozstrzygającym, jakim jest wpływ na tworzenie rozwiązań prawnych, które obowiązują także mniejszego sąsiada. Zwracał już na to uwagę W. Gyger i opinia ta wydaje się ciągle obowiązująca³⁷.

Nie należy zapominać, iż powiązania obu państw przybrały także formę recepcji pewnych rozwiązań związanych z systemem politycznym. Zauważalne są przede wszystkim wpływy szwajcarskie w systemie politycznym Liechtensteinu, gdyż „system szwajcarski” jest po prostu starszy i występujące w nim schematy zostały sprawdzone w dłuższym okresie czasu.

Rozwiązaniem „szwajcarskim” przeszczepionym na grunt sąsiada jest często stosowane referendum. Pod względem liczby przeprowadzonych referendów Liech-

³⁷ W. Gyger, *Das Fürstentum Liechtenstein und die Europäische Gemeinschaft*. (Liechtenstein Politische Schriften nr 4), Vaduz 1975, s. 61.

tenstein jest, po Szwajcarii, na drugim miejscu w Europie³⁸. Referendum, podobnie jak wzorowana na rozwiązaniu szwajcarskim inicjatywa ludowa, to jedna z charakterystycznych cech systemu politycznego tego państwa³⁹. Demokracja praktykowana w Księstwie określana jest często jako tzw. demokracja konsensualna, w której rządy przez długie czasy sprawowały dwie największe partie polityczne, niekiedy nawet w sytuacji gdy mogła rządzić któraś z nich w sposób samodzielny. Także i to rozwiązanie jest podobne do rozwiązania helweckiego w postaci tzw. magicznej formuły⁴⁰.

O tym, iż Liechtenstein ciągle przywiązuje bardzo istotną wagę do swoich powiązań z Konfederacją Szwajcarską świadczy fakt, iż to właśnie do tego kraju zwyczajowo udaje się szef rządu z pierwszą zagraniczną wizytą po każdych wyborach parlamentarnych. Nie inaczej było w 2013 r. Od 27 marca na czele rządu Księstwa stoi Adrian Hasler. W dniu 11 kwietnia złożył on wizytę rządową właśnie w Bernie⁴¹. Hasler zapewnił podczas niej, iż również dla jego gabinetu priorytetem będzie pielęgnowanie i dalsze rozwijanie przyjacielskich stosunków ze Szwajcarią. Rozmawiano również o kontaktach z Unią. Premier przekazał prezydentowi Konfederacji Maurerowi symboliczny prezent – znaczek wydany w Księstwie z okazji 90 rocznicy układu celnego. Jest on uwidoczniiony na ilustracji 1.

Priorytety polityki zagranicznej Księstwa wyraźnie świadczą o nacisku zarówno na współpracę ze Szwajcarią, jak i zaangażowanie w proces integracji kontynentu. Główny punkt ciężkości położony jest na kooperację z sąsiadami, z którymi mikropaństwo łączy zarówno historia, kultura, wartości, jak i podobne cele polityczne. Z kolei udział w procesach integracyjnych służy zachowaniu niezależności i suwerenności m.in. poprzez dostęp do wspólnego rynku 30 państw (w ramach EOG)⁴².

³⁸ Według stanu na 31 grudnia 2012 r. w Księstwie odbyły się referenda dotyczące dokładnie 100 pytań, zagadnień. Dane za: www.c2d.ch/inner.php?table=continent&sublinkname=country_information&tabname=results&menuname=menu&continent=Europe&countrygeo=201&stategeo=0&citygeo=0&level=1 (dostęp: 24.04.2013).

³⁹ Na temat systemu politycznego Liechtensteinu zob. szerzej: K. Kozłbial, *System polityczny Księstwa Liechtensteinu*, Kraków 2013.

⁴⁰ Z. Czeszejko-Sochacki, *System konstytucyjny Szwajcarii*, Warszawa 2002, s. 47.

⁴¹ *Offizieller Antrittsbesuch und Arbeitsgespräch von Regierungschef Adrian Hasler in Begleitung von Aussenministerin Aurelia Frick in der Schweiz*. <http://www.llv.li/amtstellen/llv-ikr-pressemittelungen/pressemitteilungen-alt.htm?pmid=179661> (dostęp: 27.04.2013).

⁴² *Prioritäten der Liechtensteinischen Aussenpolitik. Bericht des Ressorts Äusseres*, Vaduz 2012, s. 13-14.

4. Podsumowanie

Konkludując, według autora obecny stan powiązań między Bernem i Vaduz należy określić jako związek z rozsądku, a nie konieczność. Położenie obu państw w otoczeniu międzynarodowym jest odmienne niż 90 lat temu, kiedy podpisywano wzajemny układ celny. Wówczas Liechtenstein był zaledwie „ubogim krewnym” Helwecji i po rozluźnieniu związków z Austrią po zakończeniu I wojny światowej, nie miał innego wyboru niż zwrócenie się w stronę drugiego sąsiada.

Obecnie Liechtenstein jest państwem wysoko rozwiniętym, jego obywatele nie muszą emigrować, aby znaleźć pracę, wręcz przeciwnie, jest to kraj oferujący prawie tyle samo miejsc pracy, ilu posiada mieszkańców. Stało się to możliwe głównie dzięki otwarciu politycznemu i gospodarczemu. Proces ten jest zauważalny, w przypadku analizowanego mikropaństwa, głównie po 1945 r. Czynnikiem składowym „otwarcia na świat” był stopniowo zwiększający się udział w procesach integracji europejskiej. Obecnie Liechtenstein jest członkiem EFTA, EOG, WTO i wielu innych organizacji. Księstwo zaangażowało się w procesy integracyjne nawet bardziej niż Szwajcaria.

Zaangażowanie to uzasadnia, według mnie stwierdzenie, iż związek Liechtensteinu ze Szwajcarią nie jest obecnie koniecznością lecz przemyślanym, korzystnym przede wszystkim dla Vaduz, wyborem. Priorytetem dla władz Księstwa jest dalszy udział w procesach integracyjnych, co spowodowane jest m.in. dużą zależnością tamtejszej gospodarki od rynków zewnętrznych. Na równi kładzie się jednak nacisk na rozwój powiązań z Konfederacją Szwajcarską.

Obecnie zapewne trudno byłoby wyobrazić sobie np. członkostwo Księstwa w Unii Europejskiej, zwłaszcza w momencie gdy ona sama przeżywa bezsprzeczny kryzys. Jednak w dalszej perspektywie i takiego rozwiązania nie należy wykluczać, podobnie zresztą jak w przypadku Berna. Być może zatem w przyszłości oba państwa staną się częścią składową większego obszaru integracji, tym samym zastanawianie się nad koniecznością związku tych państw straci jakikolwiek sens.

Liechtenstein and Switzerland. Necessity or the relationship of convenience?

Summary

Liechtenstein is a typical example of a European microstate, is also characterized by a specific type of relationships with his neighbour Switzerland. In 19th century Vaduz was in a closer connection with Austria. After First World War (and collapse of the monarchy in Austria) Liechtenstein turned to Switzerland. The most important decisions were made in the years 1919-1923. Switzerland safeguards Liechtenstein's interests and citizens abroad. Since 1920 Principality uses the Swiss franc and has a customs union with Switzerland since

1924. So far relations between Vaduz and Berne have not imprinted a negative stigma on the participation of the Principality in the process of European integration. In the future, changes in the attitude of Liechtenstein towards European integration, and ever potential membership in the EU can not be excluded. The authorities in Vaduz are not, as in bygone days, bound by the Swiss decisions.

Nota o autorze

Krzysztof Koźbiał, doktor – adiunkt w Instytucie Europeistyki UJ, wykładowca Instytutu Politologii PWSZ w Oświęcimiu. Zainteresowania badawcze skoncentrowane na zagadnieniach europejskich mikropaństw, ze szczególnym uwzględnieniem Liechtensteinu – jego systemu politycznego, historii i polityce zagranicznej, oraz na procesie integracji europejskiej. Autor i współautor kilku książek (m.in. *System polityczny Księstwa Liechtensteinu*, Kraków 2013) oraz kilkadziesiątu artykułów naukowych.